

LES CLOSES DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES: PASSAT, PRESENT I FUTUR

VICENÇ LLOVET I ROQUÉ
ENGINYER TÈCNIC AGRÍCOLA
vicensllovet@terra.es

Resum

L'aplicació de les actuals normatives europees sobre les produccions agrícoles ha obert els ulls a propietaris i a pagesos de la nostra zona i els ha fet conscients sobre la conveniència de preservar uns espais que, tant a l'Alt Empordà com al Baix Empordà, estan fortament amenaçats d'ençà de la introducció de les ajudes comunitàries.

Els organismes oficials de la Generalitat, de qui depenen les línies directrius que tenen incidència sobre aquests territoris, el Departament d'Agricultura, Alimentació i Acció Rural (DAR) i el Departament de Medi Ambient i Habitatge (DMAH), també hi estan al cas.

La qüestió es planteja quan els interessos per a mantenir aquests paratges topen amb normatives, reglamentacions i ajuts dirigits als pagesos, i es mantindrà fins que no es creï el marc de treball adequat per a conservar un determinat tipus d'agricultura poc productiva que entronca amb les noves tendències de models europeus.

Les ràpides transformacions de l'agricultura afecten fortament aquests territoris, que entenem que s'han de salvar, ja que amb aquests es protegeixen el paisatge, l'equilibri ambiental i les rendes dels qui els treballen.

1. Introducció

Dins l'Empordà hi ha paratges que el pas del temps ha configurat com a aiguamolls. Aquests terrenys, que porten a sobre història, literatura i realitats de treball de l'home al llarg dels segles, avui són un residu del que havien estat en èpoques no gaire llunyanes.

L'atenció actual sobre els aiguamolls prové d'una nova manera de valorar el territori per part de polítiques, les quals han donat entrada a nous conceptes lligats a l'equilibri territorial i a l'ecologia.

Les closes són camps d'una superfície d'entre 1 i 3 ha, envoltades d'arbres (oms, freixes, tamarius, saules, etc.), que es varen assecar i ordenar fa més de dos-cents anys, per destinar-les a un ús agrari. Al voltant de cada parcel·la es varen construir regs per drenar-les i encabir les aigües plujanes. El seu aspecte, vist des del cel, és d'un mosaic de prats voltats d'arbres i solcats de recs. Aquests camps promouen una biodiversitat essencial.

Estan situats en cotes d'entre 2,5 i 3,5 m sobre el nivell del mar, arran de costa i, de vegades, cap a l'interior de l'Empordà.

La seva textura edàfica és pròpia de terrenys poc desenvolupats, amb argiles i llims d'un nivell freàtic molt alt que en dificulten l'evolució i la productivitat. Admeten espècies vegetals molt limitades, però ben adaptades. No és aconsellable treballar-les, ja que són molt fràgils.

La definició de *zones humides* inclou aquests terrenys anomenats *closes*. Els *espais humits* comprenen zones d'interès ambiental, ecològic i agronòmic.

Les closes són dins dels *espais humits*, terrenys amb vocació productiva agrària si bé els seus rendiments són limitats. La seva conservació és important per criteris científics, socials i ecològics, també per decisions polítiques relacionades amb la conservació del medi ambient. Si s'accepta que són d'interès patrimonial per al territori, s'han de mantenir i cal assegurar-ne l'existència.

Qui ha de gestionar les closes i com s'ha de fer? En primer lloc, els qui les coneixen i viuen del territori, amb la col·laboració, per què no, dels plans de gestió.

2. Consideracions històriques

L'agricultura ha viscut diferents etapes des que l'home cultiva la terra. Sense anar als inicis de l'activitat agrària, els darrers cent anys l'home ha passat de conrear per menjar i sobreviure a produir per a la indústria, s'ha tornat cada cop més independent i s'ha allunyat del seu origen.

Si en els segles xvii i xviii l'activitat agrària procura guanyar terrenys i aprofitar-los al màxim, a mitjan segle xx, una vegada cobertes les necessitats principals, es produeix per entregar les collites a agents comercials. Els mercats es fan cada cop més extensos i s'allunyen de l'origen productiu.

La voluntat de produir comença a topiar amb demandes cada vegada més selectives. La filosofia de treballar per a la producció comença a modificar els conceptes històrics de

l'agricultura. S'incorpora una realitat productiva lligada a conceptes econòmics i de resultats d'explotació. Es passa de fer de pagès a fer d'empresari agrícola.

Vegem alguns aspectes per a entendre la realitat de les closes. Els masos de Castelló tenien tots una estructura molt semblant, és a dir, tenien la casa, amb corrals i pallers, els camps i els horts al voltant de les construccions, i feien desplaçaments molt racionals i abastables amb els elements de feina de què es disposava, eines de mà, animals de treball, etc., tot plegat lent i amb un alt consum d'hores. Els animals es criaven per treballar i consumir (cavalls de tir, algunes vaques per a donar llet i recria, porcs, aviram, conills, etc.), i no gaire lluny dels terrenys principals de cada casa hi havia les closes, de les quals cada mas disposava en proporció semblant.

Aquestes closes tenien la funció de l'aprofitament de farratges i pastures per als animals (cavalls, vaques, ovelles), tots d'una importància vital per al manteniment tant de feina com de renda.

La lluita dels avantpassats per a guanyar terrenys a les zones humides i incorporar-les a l'activitat agrària, permetia a aquelles economies obtenir unes rendes gens menyspreables. Les closes eren terrenys on es complementava l'alimentació del bestiar de treball i de producció en èpoques no productives d'aquests com ara el descans de vaques seques, d'eugues amb cries, i de ramats en períodes alternatius. Tot tenia una raó de ser i funcionar.

Tradicionalment i també en el meu record, les closes servien per a mantenir-hi els animals en èpoques de no-producció o descans. Aquests períodes estaven lligats als cicles de producció d'herba. En els moments de més entollament del terreny es retiraven de la pastura, i s'hi duïen els animals després de les pluges de tardor o hivern, quan els prats brotaven i s'hi podia pasturar sense malmetre'ls. Més tard es va començar a aplicar la tècnica de rotació per augmentar els rendiments. A més, la barreja d'animals de peu rodó i vaques va permetre millorar l'arranada i el consum d'herba, les produccions excedentàries de la qual en primavera i estiu es dallaven per a fenc per donar a l'hivern a dins l'estable. Durant l'època d'hivern, en parada, s'aprofitava per a fer tanques, repassar fileres d'espí i tallar fusta d'arbres sobrats per fer llenya i estaques.

En els anys cinquanta i seixanta del segle passat es van començar a introduir novetats productives, com ara millores en genètica de conreus i en genètica d'animals, increment de les necessitats d'adobs per als conreus i d'aliments per al bestiar, i increment de la mecanització.

Simultàniament es van succeint canvis en la mentalitat del pagès, amb els avenços tecnològics, la introducció de nous conreus i de tècniques de treball més agressives, costos productius més elevats, la necessitat d'augmentar el rendiment de les collites, nous plantejaments de producció i construccions especialitzades.

Apareixen serveis d'assessorament a la pagesia, i el pagès entra en la tecnologia productiva i comença a tenir informacions contrastades de com millorar els rendiments, i cada cop és més eficient. En definitiva, es culturalitza la saviesa històrica dels pagesos.

Als anys vuitanta i noranta, tot aquest procés, que s'anava incorporant i digerint lentament, esclata amb l'ingrés al Mercat Comú Europeu. Les novetats estrangeres ens imposen maneres noves de cuidar els camps i el bestiar. Els processos productius milloren i s'entra en una dinàmica productivista. Per a reblar el panorama tenen lloc un seguit de fets:

- l'acostament als mecanismes europeus i la incorporació de noves normatives;
- la instauració de les quotes lleteres;
- la limitació de la producció;
- les importacions sense fronteres ni aranzels,
- i, sobretot, els ajuts a les produccions herbàcies.

3. Situació actual, atenent aspectes econòmics i socials

La filosofia que fins llavors havia estat vigent deixa de ser útil i es modifica. Tot això afecta les closes i té conseqüències:

- Els cavalls de treball desapareixen.
- Les vaques necessiten una alimentació informatitzada, regular i controlada.
- Els aprofitaments marginals de les closes deixen de ser interessants.
- La possibilitat de transformar les closes en camps de conreus herbàcies permet cobrar primes que d'altra manera es perdrien.
- Les produccions sostenibles resulten poc atractives i costoses.

Aquests canvis també tenen un preu: els pagesos són cada vegada més dependents de fora i les decisions les prenen d'acord a criteris, no d'autoabastament, sinó de supervivència econòmica. S'imposa la marginació dels terrenys menys productius (olivera, vinya, closes), i les closes s'abandonen o es transformen o, si es pot, s'urbanitzen.

Els anys noranta obren una nova visió del camp entès com a paisatge: es comença a reflexionar sobre l'entorn; les persones urbanes surten cada cop més al món rural; veus científiques alerten dels perills que vénen; l'educació comença a incorporar criteris de sostenibilitat, i els mitjans de comunicació parlen de l'entorn i del planeta, la moda és ser ecològic.

Avui, el pagès s'ha professionalitzat, s'ha convertit en *homo economicus*, i treballa segons paràmetres d'eficàcia i de renda agrària, li posen límits a les actuacions agressives, i ha passat de ser un element que produeix aliments a ser objecte de control i de compromís amb el medi ambient, i se li exigeix aquest compromís.

Aquest procés també afecta les closes: s'abandonen perquè són espais poc productius i marginals. A més, les polítiques comunitàries europees no han considerat les peculiaritats d'aquest entorn, ni els polítics del nostre país, tampoc.

4. Previsions de futur

Per a salvar les closes en aquests moments, cal adonar-se del seu valor i reflexionar sobre qui ha d'encarregar-se del manteniment. El primer element sembla assolit, el segon sembla que sols té una resposta política: si el pagès no treu rendiment d'aquest espai per a guanyar-se la feina, s'ha d'abandonar i deixar de conservar. Però si la societat creu en el valor de la seva conservació, ha de contribuir al manteniment amb ajuts. No es pot pagar per a no produir, si no és per un bé superior.

L'abandonament és un factor que cal evitar i la subvenció és una exigència per a mantenir-les. Les closes sols es poden mantenir amb ajuts a la gestió. Darrerament s'han perdut moltes d'aquestes closes, per abandonament, per canvi de conreus, i ha deixat un paisatge empobrit dins l'Empordà.

Alguns arguments per a reivindicar-ne la conservació són la visió comunitària del valor que incorpora la biodiversitat, i l'interès pel país i per l'entorn.

La manera de mantenir-les sols pot ser recuperant sistemes de conreu que topen amb els criteris productivistes abans esmentats. Les persones que avui mantenen en producció aquests espais han de ser reconegudes com a imprescindibles. Si elles deixen de mantenir-les, serà difícil reposar-les amb forasters sense història.

Hem fet uns estudis econòmics, amb els departaments de la Generalitat corresponents, sobre la seva productivitat per tal de justificar la reflexió abans apuntada de buscar conjuntar recursos humans i polítiques de conservació. El temps corre en contra, els pagesos són cada vegada més grans, i n'hi ha menys cada dia. Seria bo reconèixer que nosaltres ja hem fet els deures, ara cal que els polítics responsables mirin d'implicar-se davant el futur.

Tenim un repte de futur que, com molts d'altres, té data de caducitat. Si no s'aprofiten les oportunitats ara, demà serà impossible recuperar allò que ara tenim com un valor d'un temps passat, el paisatge mai tornarà a ser el mateix!

5. Reflexions i recomanacions

Quan hom analitza la societat actual, amb una densificació creixent de la població urbana en detriment de la rural, veu pertot articles i manifestacions que destaquen l'abandonament del territori. S'abandonen pobles, muntanyes, espais naturals d'escassa rendibilitat; tothom ho constata, tothom ho predica, però el fet continua endavant.

Ja no es tracta de nostàlgia d'uns models de vida i treball que s'extingeixen. Es tracta de veure si la societat creu que aquesta pèrdua representa quelcom que cal evitar.

A molts pocs ciutadans urbans els hauria preocupat el canvi climàtic, si no fos perquè veus científiques ens han anat insistint, en els darrers decennis, del que pot representar per a la humanitat amb vista al seu futur. Aquesta insistència ha fet que ara tothom ho tingui en compte.

Què ha fet falta per a sensibilitzar-nos? La consciència que s'ha creat amb el procés d'informació. Aquest procés de sensibilització s'ha fet també per aconseguir l'aplicació de me-

decines preventives, de normes de circulació per a estalviar morts, de criteris d'alimentació més racionals, de sistemes de construcció més efectius, de normes d'estalvi energètic, per a aconseguir l'ús de transports col·lectius, la reducció de les temperatures en els sistemes de refrigeració i de calefacció, i l'adquisició de molts altres hàbits beneficiosos. Aquestes pràctiques s'han aconseguit després d'anys d'alertar sobre les conseqüències perjudicials si no s'apliquen.

Ara fa un temps que veus informades avisen del que pot passar si deixem el territori sense cuidar-lo o preservar-lo.

Si les veus de fa anys, abans esmentades, per fi han vist que s'han incorporat les recomanacions predicades, potser cal pensar que algun dia seran escoltades les veus que alerten de la pèrdua de patrimoni, del que pot representar l'abandonament de certs paratges, les veus que s'identifiquen amb espais de baixa productivitat agrària però d'un marcat valor territorial.

Des d'aquesta tribuna del V Congrés de la ICEA, voldria que es prengués nota d'aquesta realitat de les closes per a no perdre aquests espais. Ho adreço als organismes competents de la Generalitat (DAR i DMHA), perquè entenguin que la conservació de les closes sols pot ser assumida amb ajuts als qui les treballen i en són propietaris, i que difícilment es podran conservar sense ells.